

บทที่ 4

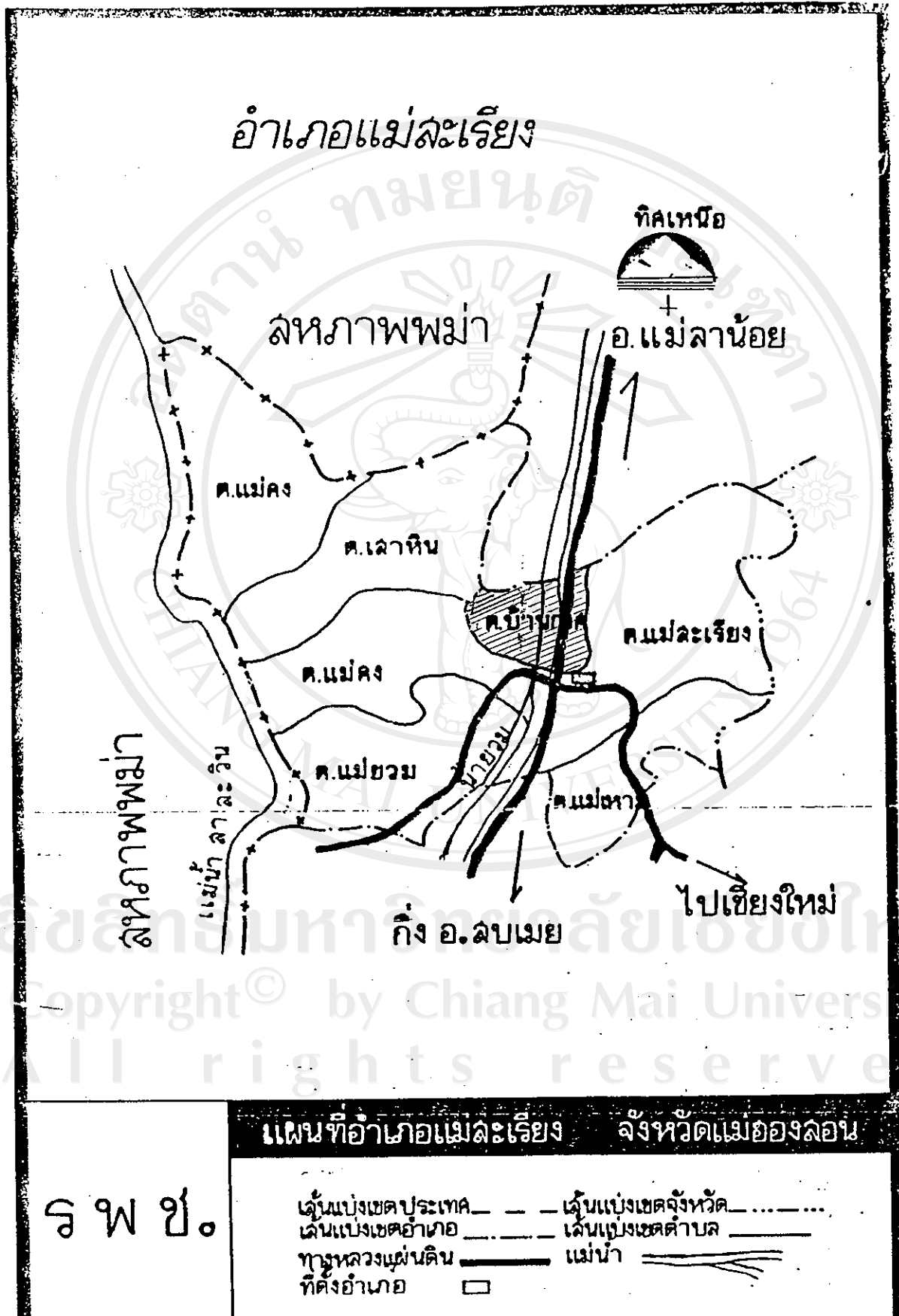
สภาพทั่วไป

หมู่บ้านแม่หาร ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านกาด อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นหมู่บ้านเก่าแก่เปรียบเทียบกับอายุรุ่นราวคราวเดียวกับสมัยที่เริ่มก่อตั้งเมืองยวมใต้ (แม่สะเรียง ในปัจจุบัน) เมื่อประมาณ 150 ปีมาแล้ว (ประมาณพ.ศ.2483) กลุ่มชนดั้งเดิมเป็นชาวกะเหรี่ยง ที่เรียกตัวเองว่า "ปกากะญอ" ซึ่งแปลว่า "คน" ได้อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนประมาณ 5-10 หลังคาเรือน ในบริเวณที่ราบของห้วยแม่หาร ดำรงชีพด้วยการหักร้างถางพงปลูกพืชไร่ และล่าสัตว์เมื่อดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์ ก็ทำการเคลื่อนย้ายไปยังที่อุดมสมบูรณ์เพื่อตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร จนถึงปัจจุบัน ที่ตั้งหมู่บ้านแม่หารอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอแม่สะเรียงประมาณ 15 กิโลเมตร

1. ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์

ทิศเหนือ	ติดบ้านแม่ต๋อนใต้	หมู่ที่ 5	ตำบลบ้านกาด
ทิศใต้	ติดบ้านเป่าหมาก	หมู่ที่ 11	ตำบลบ้านกาด
ทิศตะวันออก	ติดบ้านแพะ	หมู่ที่ 3	ตำบลบ้านกาด
ทิศตะวันตก	ติดบ้านห้วยแก้ว	หมู่ที่ 2	ตำบลบ้านดง

ที่ดินทำกินส่วนมากเป็นที่นา ซึ่งรับน้ำจากห้วยแม่หารและห้วยแม่จ๋อน โดยมีแหล่งต้นน้ำ เป็นป่าขุนน้ำขนาดใหญ่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน มีเนื้อที่ประมาณ 20 ตารางกิโลเมตร ซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยต้นไม้อุดมหลากหลายชนิดเขียวขจีปกคลุมอยู่ตลอดปี ชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำแม่หารได้อาศัยน้ำจากต้นน้ำเพื่อการบริโภคและการทำการผลิต ด้วยการทำฝายกั้นน้ำจากลำห้วยแม่หารและห้วยแม่จ๋อน มีบางคนที่ย้ายเข้ามาอยู่ที่นี่หลังไม่มีที่นาของตนเองก็ทำการเช่าจากเพื่อนบ้านหรือดำรงชีพด้วยการทำไร่ ซึ่งปัจจุบันประชากรบ้านแม่หาร รวมถึงป๊อกแม่จ๋อน มีทั้งหมด 803 คน แยกเป็นชาย 381 คน หญิง 422 คน รวม 183 หลังคาเรือน แบ่งการปกครองเป็น 2 ป๊อก ตามสภาพทางกายภาพตามที่ราบริมฝั่งห้วยแม่หาร 158 หลังคาเรือน และห้วยแม่จ๋อน 25 หลังคาเรือน

2. ประวัติศาสตร์ชุมชน

เมื่อพิจารณาจากประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านแม่หาร สามารถแบ่งยุคของชุมชนออกได้เป็น 3 ยุคกล่าวคือ

2.1 ยุคการตั้งถิ่นฐาน

ย้อนหลังไปในอดีต 150 กว่าปี บริเวณที่ราบลุ่มห้วยแม่หาร มีชนชาวกะเหรี่ยงประมาณ 5-10 ครอบครัว ได้เข้ามาถากถางที่ทำกินและตั้งบ้านเรือน เวลาผ่านไปผู้คนจากบริเวณห้วยใกล้เคียงไปมาหาสู่กันจนเกิดความสัมพันธ์ใกล้ชิด และได้ขยายขยายมารวมตัวกันก่อตั้งเป็นชุมชนที่ใหญ่ขึ้น ๆ จนกลายมาเป็น "บ้านหลวง" มีอยู่ประมาณ 30-40 ครอบครัว และพัฒนาการตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร ไปพร้อม ๆ กับชุมชนใกล้เคียง เช่น ชุมชนเมืองยม ชุมชนแม่ต๊อบ ชุมชนแม่สะลาบ ชุมชนทุ่งแล้ง เป็นต้น ต่อมาบ้านหลวงมีโรคระบาดร้ายแรงเข้าคุกคาม ผู้คนล้มตาย บางคนย้ายไปตั้งบ้านเรือนในชุมชนอื่น เหลืออยู่ประมาณ 10-20 ครอบครัว ชาวบ้านจึงค้นหาที่พึ่งทางใจ ด้วยการประกอบพิธีกรรมเพื่อบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายให้คุ้มครองชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกภายในชุมชนที่ยังคงปักหลักอยู่ที่บ้านหลวง พิธีกรรมต่าง ๆ ได้เกิดขึ้น อาทิเช่น พิธีผูกข้อมือ (กัจฉา) พิธีเลี้ยงผีขุนห้วย (ชะปกา) พิธีเลี้ยงผีเจ้าเมือง (เสพะโตะ) จนกลายเป็นประเพณีปฏิบัติที่สืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้เพื่อเป็นการหลบหนีจากโรคระบาดที่คุกคามชีวิตผู้คน ผู้นำชาวบ้านจึงเคลื่อนย้ายบ้านเรือนมาตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มห้วยแม่หาร ห่างจากที่เดิมประมาณ 3 กิโลเมตรลงมาทางใต้

เมื่อการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อสำเร็จลุล่วง สมาชิกของชุมชนบ้านหลวงต่างก็มีความมั่นใจในการดำรงอยู่และทำมาหากินไปตามสภาพที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ แต่หลังจากที่ได้มีการตั้งบ้านหลวงไม่นานก็ต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและการครอบครองจากเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา เมืองยมได้หรืออำเภอแม่สะเรียงในปัจจุบัน มีฐานะเป็นเมืองหน้าด่านของเชียงใหม่ จึงทำการรวบรวมส่วยสาอากรที่เป็นอาหารแห้งและของป่าจากหมู่บ้านบริเวณใกล้เคียง ซึ่งรวมหมู่บ้านหลวงเพื่อส่งเป็นบรรณาการให้กับเมืองเชียงใหม่ทุก ๆ ปี จนกระทั่งเชียงใหม่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ชุมชนบ้านหลวงและเมืองยมจึงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพม่าไปด้วย สังเกตได้จากสถาปัตยกรรมที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน อาทิ วัด บ้านเรือนหรือพระราชวังมอเล ที่ประดิษฐานอยู่ที่บ้านแม่หาร

2.2 ยุคของการสัมปทานทำไม้

หลังจากที่ศูนย์กลางอำนาจที่กรุงเทพฯ สามารถปฏิบัติการปกครองและตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางได้สำเร็จ ซึ่งก็เป็นช่วงเดียวกันกับที่นายวงศ์ ศรีวิชัย ขึ้นเป็นผู้นำบ้านหลวง ทางราชการได้เข้ามาแต่งตั้งผู้นำทางการให้กับชุมชน โดยเรียกว่า "ผู้ใหญ่บ้าน" มีฐานะเป็นเจ้าหน้าที่ที่ราชการในประมาณปี 2496 ดูแลความสงบเรียบร้อยของราษฎรให้ชุมชนบ้านหลวงแทนทางราชการ นายวงศ์ ศรีวิชัย จึงได้เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกของชุมชนบ้านหลวงและได้เปลี่ยนเป็น "บ้านแม่หาร" ตามชื่อของแม่น้ำ จนกระทั่งปัจจุบัน จากนั้นการติดต่อประสานงานกับทางราชการก็มีมากขึ้น ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา อย่างไรก็ตามการใช้ป่าของชาวบ้านในสมัยนี้ยังไม่มีกฎหมายประกาศห้าม จึงมีการตัดไม้กันอย่างเสรี โดยยึดกฎเกณฑ์ดั้งเดิมของชุมชนเป็นตัวควบคุมการใช้ทรัพยากรป่าไม้

จนกระทั่งประมาณ พ.ศ. 2497 แนวความคิดเรื่องของการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติได้เกิดขึ้น เนื่องจากพื้นที่ป่าไม้ของประเทศลดลงมาก พระราชกฤษฎีกาป่าสงวนแห่งชาติแม่ยมฝั่งขวาได้ถูกประกาศใช้เมื่อปี 2506 ห้ามชุมชนตัดไม้จากป่าโดยไม่ได้รับอนุญาต ดังนั้นการทำไม้ของชาวบ้านจึงมีความผิดตามกฎหมาย อย่างไรก็ตาม พ.ศ. 2508 รัฐบาลก็ได้อนุญาตให้ห้างหุ้นส่วนจำกัดพนาสิทธิ์ได้รับสัมปทานทำไม้สักในเขตป่าแม่ยมฝั่งขวา ซึ่งครอบคลุมถึงบริเวณป่าต้นน้ำแม่หารด้วย และปี 2523 รัฐบาลก็ได้ประกาศเขตป่าสัมปทานไม้กระยาเลยให้กับบริษัทวนากิจ ดำเนินการทำไม้ในแปลงที่ 1- แปลงที่ 5 ในระหว่างปี 2523 - 2526 ในยุคนีรัฐบาลมีการใช้กฎหมายเข้ามาควบคุมการใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างชัดเจน และก่อให้เกิดผลต่อการเปลี่ยนแปลงในชุมชนบ้านแม่หารเป็นอย่างมาก ซึ่งรายละเอียดจะกล่าวในบทต่อไป

2.3 ยุคการแย่งชิงทรัพยากร

ประวัติศาสตร์ของชาวบ้านแม่หารในยุคนี เป็นการแสดงถึงพลังของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และได้มีความพยายามในการต่อต้านสัมปทานการทำไม้ของบริษัทเอกชน เนื่องจากการรับรู้ข่าวสารข้อมูลในการทำไม้ของบริษัทจากชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณแปลงที่ 1 ถึงแปลงที่ 5 ที่บริษัทเข้าทำการชักลากไม้และถูกขัดขวางจากชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าว อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ต่อสู้ขัดขวางการดำเนินการทำไม้ของบริษัทไม่สำเร็จเพราะกลุ่มต่อต้านถูกกล่าวหาว่าเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย มีผลทำให้บริษัทสามารถนำไม้ออกจาก

แปลงที่ 1-5 ได้สำเร็จในปี 2526 และในปี 2527 บริษัทก็เริ่มไปทำไม้ในแปลงที่ 6 ซึ่งเป็นบริเวณป่าต้นน้ำของชาวบ้านแม่หารและหมู่บ้านใกล้เคียงอีก 5 หมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านรวมตัวกันต่อต้านการสัมปทานทำไม้ภายใต้การนำของนายต่วน ติงไชย ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นผู้นำหมู่บ้านแม่หารในขณะนั้นและได้ทำการร้องเรียนไปยังรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อขอให้ระงับการทำสัมปทานในเขตป่าชุมชนแม่หาร และเมื่อมีการตรวจสอบข้อเท็จจริงในพื้นที่แล้ว รัฐบาลก็มีประกาศระงับการทำสัมปทานทำไม้ของบริษัททวนากิจในเขตแปลงที่ 6 เมื่อปี 2530 สำหรับรายละเอียดจะได้นำเสนอต่อไปในบทที่ 6

หลังจากรัฐบาลได้ประกาศปิดป่าสัมปทานบ้านแม่หารแล้ว ชาวบ้านแม่หารก็มีการดูแลรักษาป่าต้นน้ำด้วยตนเองมาตลอด แต่ก็มิได้มีการจัดองค์กรที่คอยทำหน้าที่และตั้งกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์ขึ้นอย่างชัดเจน จึงมีผลทำให้มีการลักลอบตัดไม้จากบุคคลภายนอกอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งปี 2534 โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการป่าชุมชน สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้เข้าไปทำการสำรวจและคัดเลือกหมู่บ้านแม่หาร เป็นหมู่บ้านในการทำการวิจัยและปฏิบัติการป่าชุมชน ชาวบ้านโดยเฉพาะกลุ่มผู้นักรักป่าจึงได้มีโอกาสดูแลเปลี่ยนแปลงกันในเรื่อง กฎเกณฑ์และการจัดการ รวมถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์ของหมู่บ้านอื่น ตลอดจนมีการเรียกร้องสิทธิอันชอบธรรมในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนเองอีกด้วย

3. วิธีการผลิตและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนบ้านแม่หารมีการจำแนกการใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามสภาพทางกายภาพ (โปรดดูแผนผังที่ 2 ประกอบ) ซึ่งจำแนกเป็นป่าขุนน้ำ ป่าพิธีกรรมและป่าเก็บตองหรือป่าใช้สอย ป่าทั้ง 3 ประเภทนี้ประกอบกันเป็นป่าแม่หาร ในการใช้ป่าแม่หาร ชาวบ้านแม่หารกับชุมชนใกล้เคียงก็มีสิทธิใช้ป่าเหล่านั้นร่วมกันโดยเฉพาะป่าเก็บตอง ชุมชนบ้านแม่หารมีพื้นที่ป่าเก็บตองประมาณ 3000 ไร่ โดยร่วมกันดูแลกับบ้านแพะ เพราะพื้นที่ป่าครึ่งหนึ่งอยู่ในเขตชุมชนบ้านแพะ อย่างไรก็ตามยังมีอีก 3 หมู่บ้านที่มาใช้ประโยชน์ร่วมกันคือ บ้านป่าหมาก บ้านสับหาร และบ้านศรีดอนชัย

วิธีการผลิตของชุมชนบ้านแม่หารแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะตามสภาพพื้นที่คือ ที่นา ที่สวน และที่ไร่ ซึ่งจากสภาพการครอบครองปัจจัยการผลิตคือที่ดิน เราสามารถใช้เป็นเกณฑ์ในการแบ่งชนชั้นทางสังคมออกได้เป็น 3 ลักษณะ เช่นกันคือผู้ที่มีนาและส่วนมากจะเป็นผู้มีฐานะร่ำรวย

ในหมู่บ้าน สำหรับผู้มีนาและสวนพอกินพออยู่ จัดเป็นชนชั้นกลาง และผู้ไม่มีที่นาเป็นของตัวเองกับผู้
ที่ทำไร่ ซึ่งมีมาก จัดเป็นคนยากจนในชุมชนแม่หารในการแจกแจงการถือครองที่ดินจะกล่าวใน
รายละเอียดต่อไป

สำหรับการผลิตทางการเกษตรในที่นาขึ้นจากสภาพพื้นที่สามารถระบุพื้นที่นาได้เป็น 3
พื้นที่ใหญ่ ๆ คือ

1. นาเหนือบ้าน รับน้ำจากห้วยแม่หารและห้วยเล็กห้วยน้อย มีฝายทั้งหมด 14 ลูก
2. นาใต้บ้าน รับน้ำจากห้วยแม่หารเช่นเดียวกัน มีฝาย 1 ลูก
3. นาทางป้อมแม่จอน รับน้ำจากห้วยแม่จอน ใช้ฝาย 9 ลูก

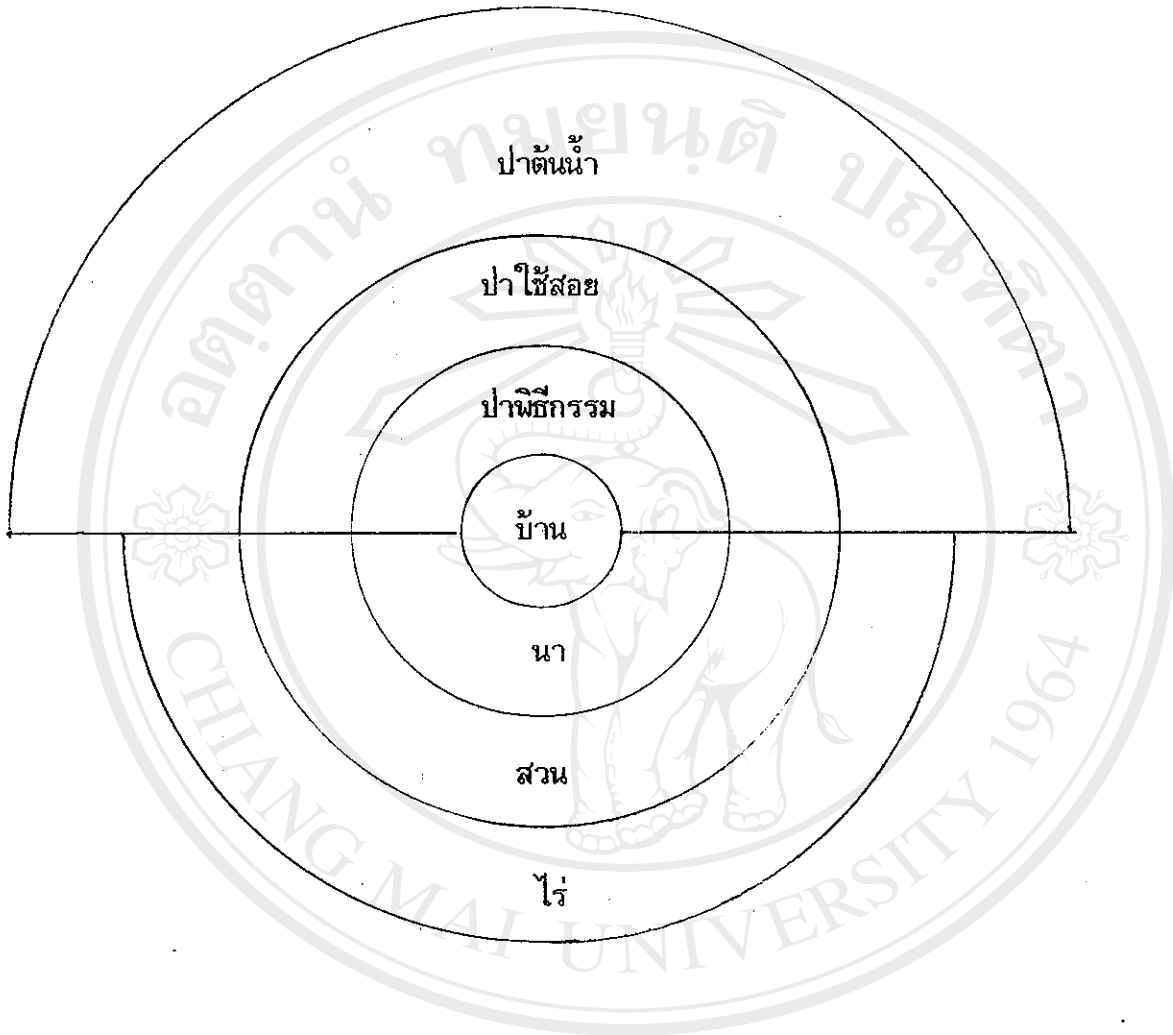
ที่นาของชุมชนบ้านแม่หารสามารถใช้ทำการผลิตหลังการเกษตรได้เต็มที่ร้อยละ 90
ในช่วงฤดูฝน คือประมาณเดือนมิถุนายน ถึงเดือนพฤศจิกายน รวม 5 เดือนโดยใช้เวลาปลูกข้าวทั้งพันธุ์
ข้าวปีและข้าวตอ จนกระทั่งถึงปลายฤดูฝนประมาณเดือนตุลาคม น้ำในห้วยแม่หารและแม่จอนจะ
เริ่มลดลง จนถึงกับแห้งขอดเป็นช่วง ๆ ในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม จึงทำให้
ภายหลังฤดูเกี่ยวข้าว พื้นที่นาที่รับน้ำจากห้วยแม่หารและห้วยแม่จอนถูกลดพื้นที่ลงจนเหลือเพียงร้อยละ
20 ของที่นาทั้งหมด ส่วนอีกร้อยละ 70 น้ำไม่สามารถไปถึง จึงถูกปล่อยไว้ให้กร้างว่างเปล่าไปจน
ถึงต้นฤดูฝนประมาณเดือนมิถุนายนของทุกปี ดังนั้นบ้านแม่หารจึงทำนาได้เพียงปีละ 1 ครั้งเท่านั้น
ได้ผลผลิตประมาณ 100 ถึงต่อไร่ ซึ่งข้าวส่วนใหญ่ปลูกไว้เพื่อบริโภคภายในครัวเรือนเท่านั้น
นอกจากบางครอบครัวที่มีเหลือและขายให้กับครัวเรือนที่ขาดแคลนในชุมชน ประมาณร้อยละ 90
ของครัวเรือนมีข้าวบริโภคเพียงพอตลอดปี ส่วนอีกร้อยละ 10 จะขาดแคลนข้าวประมาณ 1-2
เดือน ก็จะใช้วิธีการยืมจากเพื่อนบ้านหรือจากธนาคารข้าว โดยยืม 10 ถึง 12 ถึง หรือซื้อ
ข้าวบริโภค

นอกจากการใช้พื้นที่ในการปลูกข้าวแล้ว นาบางพื้นที่ใกล้ห้วยจะสามารถปลูกพืชไร่อื่นหลัง
ฤดูปลูกข้าวโดยไม่ต้องใช้น้ำมากอีก เช่น ถั่วลิสง ถั่วเหลือง หอม กระเทียม และยาสูบพื้นเมือง
รวมทั้งพืชผักสวนครัวแซมสลับกับพืชไร่ในนาข้าวได้อีกด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพดินที่แตกต่างกัน

การเกษตรในส่วน หมายถึง พื้นที่ที่ชาวบ้านแม่หารไม่ได้ใช้ปลูกข้าว แต่ใช้ปลูกพืชสวน
ต่าง ๆ เช่น กล้าย มะม่วง กอไผ่ และผักสวนครัวชนิดต่าง ๆ ไว้บริโภคภายในครัวเรือน บาง
แห่งปลูกต้นหมากไว้ด้วย ซึ่งมีเป็น 2 ลักษณะคือ ส่วนที่ติดต่อกับนาขึ้นไปทางเชิงเขาและสวนที่
เป็นส่วนหลังบ้านหรือในบริเวณบ้าน

สำหรับที่สวนขายขอบป่าติดต่อกับพื้นที่นา เป็นพื้นที่ที่มีความลาดชันหรือเป็นเนินรอบ ๆ บริเวณที่เป็นแอ่งของหุบเขา ชาวบ้านจับจองโดยการบุกเบิกป่ามาทำปลูกไม้ยืนต้น เช่น ไม้ มะม่วง มะละกอ มะขาม และกล้วย อย่างละเล็กละน้อยลงไปในพื้นที่ดิน ส่วนมากเป็นการปลูก ไม้ผลไว้บริโภคตามฤดูกาลภายในครัวเรือนเท่านั้น ส่วนที่สวนหลังบ้านเป็นเนื้อที่ขนาดเล็ก ๆ ภายในบริเวณบ้าน แต่ละครัวเรือนใช้ประโยชน์จากที่ดินให้เป็นประโยชน์กับครัวเรือนด้วยการปลูก มะพร้าว หนาก ขนุน มะละกอ ฯลฯ ไม้เหล่านี้นอกจากให้ผลผลิตที่ใช้บริโภคได้แล้วยังเป็นร่มเงา ให้กับบริเวณบ้านอีกด้วย ทำให้บริเวณบ้านร่มรื่นเย็นสบาย พืชผักสวนครัวที่มีความสำคัญต่อชีวิตประจำวัน ส่วนมากก็จะปลูกผสมลงในบริเวณหลังบ้าน แต่มีการทำรั้วรอบอย่างมิดชิดเพื่อกันเบ็ดเตล็ด หรือ สัตว์เลี้ยงเข้าทำลาย เช่น จิง ช้าง ตะไคร้ มะเขือ ผักตำลึง พักทอง ผักไผ่ ฯลฯ

สำหรับที่ไร่แต่เดิมวิถีชีวิตของชาวบ้านแม่หารมีความเป็นอยู่ที่ผูกพันกับการทำไร่ข้าวมา ตลอด แต่มาระยะหลัง ๆ ที่มีการบุกเบิกนาคามากขึ้น การทำไร่จึงค่อย ๆ ลดลง ซึ่งพื้นที่ไร่จะอยู่ บริเวณเขตป่าต้นน้ำ คือ ขุนห้วยแม่หารและขุนห้วยแม่จ้อน ซึ่งมีลักษณะลาดชันมีต้นไม้อายุพืช ปกคลุมอยู่ทั่วไป การทำไร่จะใช้วิธีการตัด หัก โคน เผา ให้โล่งเตียน และใช้ปลูกข้าวไร่ในฤดู ฝน โดยจะใส่เมล็ดพันธุ์ข้าวโพด งา และพืชผักสวนครัวชนิดต่าง ๆ ผสมลงไปด้วยกับการปลูกข้าว การไถพื้นที่ไร่หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้วจะทิ้งไว้ให้ดินฟื้นฟูสภาพประมาณ 3-4 ปี จึงย้อนกลับมา ทำอีกครั้ง ในหมู่บ้านแม่หารมีชาวบ้านประมาณ 5 ครัวเรือน เป็นกลุ่มที่ไม่มีที่นา และครอบครัวยุค ตั้งรกรากใหม่ ๆ จึงจัดว่ากลุ่มที่ทำไร่อยู่ในกลุ่มที่ยากจน เมื่อไม่มีที่นาจึงต้องปลูกข้าวไร่ สำหรับ ผลผลิตในที่ไร่นี้ไม่แน่นอน บางปีได้มากบางปีได้น้อย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพดินและการรบกวนจากสัตว์ ป่า อย่างไรก็ตามผลิตผลทางการเกษตรในที่ไร่ของชาวบ้านแม่หารก็จะเพียงพอสำหรับการบริโภค ภายในครัวเรือนเท่านั้น

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

แผนผังที่ 2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของบ้านแม่หาร
All rights reserved

4. การถือครองที่ดิน

ในหมู่บ้านแม่หารเนื่องจากวิถีการผลิตเป็นการผลิตเพื่อการยังชีพ ดังนั้นที่ดินจึงนับได้ว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะการมีที่ดินทำกินหมายถึงการมีข้าวสำหรับการบริโภคภายในครัวเรือน และอาศัยอาหารจากธรรมชาติ เช่น ไม้ป่าชุมชนช่วยแม่หาร และลำห้วยแม่หาร เป็นต้น นอกจากนี้ การถือครองที่ดินยังหมายถึงสถานภาพทางสังคมหมู่บ้าน การได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ตลอดจนความสามารถในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้มากกว่าคนอื่น อาทิ การใช้น้ำในการทำนา เมื่อมีที่นามากก็ย่อมจะต้องใช้ทำในการผลิตมากเป็นสัดส่วนไป ซึ่งส่งผลถึงการผลิตข้าวที่มากเกินไปสำหรับการบริโภคภายในครัวเรือนของตน จาก 183 ครัวเรือน (ดูตารางที่ 1) มีจำนวนครัวเรือนที่ครอบครองที่ดิน (ที่นา) เกินกว่า 10 ไร่ขึ้นไป มีเพียง 6 ครัวเรือนเท่านั้น คนที่มีที่นาปานกลางคือระหว่าง 6-10 ไร่ มี 9 ครัวเรือน คนที่มีที่นาลดลง คือ ระหว่าง 1-5 ไร่ มี 65 ครัวเรือน นอกจากนั้นอีก 103 ครัวเรือนเป็นครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกินจริง ๆ 63 ครัวเรือน ส่วนอีก 40 ครัวเรือนมีที่ดินเป็นส่วนบ้าง เป็นไร่ข้าวบ้าง แต่ไม่มีที่นาและไม่มีเอกสารสิทธิรับรองอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ดังนั้นในกลุ่มหลังจึงเป็นกลุ่มที่มีความจำเป็นในการใช้ป่ามากที่สุด เพื่อเก็บของป่าไปขายหรือตัดไม้ในป่าให้แก่คนที่มีความจำเป็นหมู่บ้านเพื่อทำการสร้างบ้าน หรือไม่ก็รับจ้างทำนา เพื่อแลกกับเงินบ้าง ข้าวเปลือกบ้างเป็นค่าตอบแทนในการใช้แรงงาน ส่วนการแลกเปลี่ยนแรงงานของคนที่มีนาก็จะมีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในหมู่บ้านพี่น้องหรือเครือญาติเดียวกันเป็นหลัก โดยมีการนัดหมายในระหว่างการทำงานในแต่ละวันและทำการหมุนเวียนกันไปจนเสร็จภารกิจ การแลกเปลี่ยนแรงงานจะกระทำกันในช่วงปลูกข้าวและเกี่ยวข้าว เป็นต้น

ตารางที่ 1 การแจกแจงการถือครองที่ดินเป็นกลุ่มตามขนาดการถือครองในหมู่บ้านแม่หาร (ทั้งที่มีเอกสารสิทธิและไม่มีเอกสารสิทธิ)

ขนาดการถือครองที่ดิน	จำนวนครัวเรือน ที่เป็นเจ้าของ	เปอร์เซ็นต์ของครัวเรือน ในหมู่บ้านแม่หาร
กลุ่มที่มีที่ดินมาก (จำนวน 10 ไร่ขึ้นไป)	6	3.28
กลุ่มที่มีที่ดินปานกลาง (จำนวน 6-10 ไร่)	9	4.92
กลุ่มที่มีที่ดินน้อย (จำนวน 1-5 ไร่)	65	35.52
กลุ่มที่มีที่ดินทำกินแต่ไม่มีเอกสารสิทธิ (ที่ไร่/ที่สวน)	40	21.86
กลุ่มที่ไม่มีที่ดินทำกินเลย	63	34.43
รวม	183	100

สำหรับกลุ่มที่มีที่ดิน (ที่นา) น้อย, กลุ่มที่มีไร่/สวน และไม่มีที่ดินเลย เพื่อที่ผลิตข้าวให้เพียงพอต่อการบริโภค จึงทำการเช่านาบางส่วนจากกลุ่มที่มีที่นาปานกลาง และบางคนก็เช่ามาจากหมู่บ้านอื่น อาทิ บ้านป่าหมาก หรือบ้านพะมอลอ หรือไม่ก็รับจ้างเพื่อแลกเปลี่ยนข้าวเปลือกในอัตราวันละ 1 ถัง หรือเป็นเงินวันละ 50 บาท ส่วนความสัมพันธ์กันในระดับครัวเรือนของบ้านแม่หาร เป็นไปในรูปของเครือญาติและคนที่มีความมากับคนที่ไม่มีที่นาทำกิน เช่นในบางฤดูกาลผลิตคนมีนามากอาจยกที่นาให้คนไม่มีนาทำ แล้วคิดค่าเช่าเป็นข้าวบ้าง เป็นเงินบ้างหรือคนที่ไม่มีนาไปช่วยทำนาให้คนที่มีความมาก แล้วแบ่งผลผลิตกันไปตามขนาดของการผลิตซึ่งแล้วแต่ตกลงกัน แต่บางคนก็

รับเป็นเงินเพื่อไปซื้อข้าวจากคนที่ผลิตข้าวได้เกินกว่าการบริโภคภายในครัวเรือน หรือนำไปซื้อหาของใช้ในครัวเรือน รวมถึงอาหารแห้งจากในเมือง

จากตัวเลข 103 ครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกิน หรือมีที่ดินแต่ไม่มีเอกสารสิทธิ คิดเป็นกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ มีผลทำให้คณะกรรมการหมู่บ้านพยายามปรึกษาหารือเพื่อที่จะทำการจัดสรรที่ดินทำกินให้กับคนยากจน โดยไม่ให้กระทบกับแนวเขตป่าสงวนที่ทางป่าไม้กำหนดไว้ เนื่องจากตัวบทกฎหมายที่ควบคุมการลักลอบตัดไม้ทำลายในเขตป่าสงวนแห่งชาติของกรมป่าไม้ รวมถึงกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านที่ห้ามชาวบ้านแผ้วถางป่าเพื่อทำไร่ในบริเวณป่าต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของคนที่ไม่มียี่ดดินทำกินของตัวเองเป็นอย่างมาก

5. โครงสร้างทางสังคม

สังคมกะเหรี่ยงนับถือญาติฝ่ายมารดา อันหมายถึง ผู้หญิงจะมีฐานะ เป็นหัวหน้าตระกูลเมื่อแต่งงานกันแล้วฝ่ายชายต้องไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง นับถือพ่อแม่และคณาญาติ รวมทั้งผีบรรพบุรุษของฝ่ายหญิง ดังนั้นกลุ่มตระกูลที่มีฝ่ายหญิงมากก็จะทำให้มีเสถียรภาพและมีอำนาจในการปกครองชุมชนไปโดยปริยาย สังเกตได้จากผู้อาวุโสเป็นผู้นำทางพิธีการ หรือ "ก่อไร่" ซึ่งได้รับการยอมรับเป็นอย่างดีจากคนภายในชุมชนแม่หารในการเป็นตัวแทนของชุมชนทำพิธีกรรมและติดต่อสื่อสารกับเจ้าป่า เจ้าเขา บทบาทคล้ายคลึงกับ "เซี่ยเก็งกู" ซึ่ง Peter Hinton ค้นพบในหมู่บ้านกะเหรี่ยงโบ (1975, หน้า 41) มีการสืบทอดตำแหน่งกันทางระบบเครือญาติ หรือตำแหน่งผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการ ส่วนมากก็มาจากสายตระกูลที่ใหญ่ภายในชุมชน ระยะเวลายาวนานของการตั้งถิ่นฐานบ้านแม่หาร จึงทำให้ชุมชนได้รับการสืบทอดความสัมพันธ์ทางสังคม รวมถึงการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ โดยผ่านกระบวนการกล่อมเกลางานสังคม พ่อแม่สอนลูก ปู่ย่าตายาย และ บ้าน้ำอาสั่งสอนลูกหลาน อย่างต่อเนื่อง

กลุ่มตระกูลใหญ่ ๆ 5 ตระกูลในบ้านแม่หารที่มีความสัมพันธ์กันทางระบบเครือญาติ

5.1 ตระกูลพ่อเผาะปะรี กลุ่มนี้สืบเชื้อสายมาจากผู้นำเดิม ที่เรียกว่า "ก่อไร่" ชาวบ้านโดยทั่วไปมีความเชื่อว่า ก่อไร่ เป็นผู้ถูกเลือกจากผีบรรพบุรุษ เพื่อทำหน้าที่ในการติดต่อระหว่างผีบรรพบุรุษกับพวกเขาซึ่งเป็นลูกหลาน โดยผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ นอกจากนั้นแล้วในอดีต ก่อไร่ ยังทำหน้าที่ปกครองดูแลสมาชิกภายในชุมชนอีกด้วย ตามประเพณีบุตรชายคนโตจะเป็นสืบ

ทอดตำแหน่ง หลังจากทางราชการแต่งตั้งผู้มาเป็นทางการหรือตำแหน่งผู้ใหญ่นำเข้าทำหน้าที่ในการปกครองดูแลความสงบเรียบร้อยภายในชุมชน จึงทำให้บทบาทของพ่อเฒ่าลดลงเหลือแค่เพียงตำแหน่งผู้นำทางประเพณีเท่านั้น โดยทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมสำคัญๆ เช่น พิธีเซ่นไหว้บรรพบุรุษ (พิธีมัดมือ) รวมถึงการปรับไหมสมาชิกของชุมชนที่ทำผิดจารีตประเพณี แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากพ่อเฒ่าเป็นผู้อาวุโสและมีประสบการณ์อย่างมากในชุมชน จึงสามารถให้คำปรึกษาแก่ผู้ใหญ่นำ ซึ่งเป็นตัวแทนอำนาจจากภายนอก ซึ่งได้รับการยอมรับตลอดมา เพราะตำแหน่งผู้ใหญ่นำตั้งแต่คนแรกจนถึงปัจจุบันเท่าที่สอบถามผู้อาวุโสในชุมชนทราบว่า ทุกคนล้วนมีเชื้อสายหรือเป็นเครือญาติเดียวกันกับพ่อเฒ่า โดยเริ่มจากพ่อเฒ่าวงศ์ ศรีวิชัย ผู้ใหญ่นำคนแรกเป็นลูกของพ่อเฒ่าพะปรี นายต่วน ติงชัย อดีตผู้ใหญ่นำ เป็นลูกเขยของพ่อเฒ่าพะปรี และผู้ใหญ่นำคนปัจจุบันคือ นายเสถียร เพียรฉลาด ก็เป็นหลานของพ่อเฒ่าพะปรี ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า กลุ่มที่มีเชื้อสายผู้นำตามประเพณีของบ้านแม่หารผูกขาดความเป็นผู้นำของชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบัน พ่อเฒ่าพะปรี ซึ่งเป็นพ่อเฒ่าได้เสียชีวิตลงตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2535 ด้วยโรคชรา เพราะก่อนหน้านี้เป็นอัมพาตและเดินไม่ได้ ตามประเพณีเมื่อพ่อเฒ่าคนเดิมเสียชีวิตลงและหากไม่มีทายาทสายตรงสืบทอดตำแหน่ง กลุ่มผู้อาวุโสรวมถึงผู้ใหญ่นำก็ต้องปรึกษาคณะหรือเพื่อหาคนในเครือญาติมาเป็นพ่อเฒ่าแทน เพื่อนำพิธีมัดมือกลางปีราวเดือนสิงหาคม และเมื่อกลางเดือนมิถุนายน 2535 กลุ่มผู้อาวุโสได้ดำเนินการสรรหาผู้ที่สมควรรับสืบทอดตำแหน่งพ่อเฒ่าโดยการลำดับสายตระกูลของพ่อเฒ่า ย้อนไปในอดีตหลายรุ่น เมื่อมีการลำดับสายตระกูล กลุ่มผู้อาวุโสได้ถึงเห็นบุคคล 2 คน ในตระกูลที่มีความเป็นไปได้ในการสืบทอดตำแหน่งพ่อเฒ่า แทนพ่อเฒ่าพะปรี คือ พะนุมือ (อายุ 9 ปี) ลูกของนางมุลี และนายประพาส (อายุ 17 ปี) ลูกของนายต่วนกับนางอุปา แต่เมื่อกลุ่มผู้อาวุโสได้พิจารณาถึงความเป็นทายาทสายตรงของพ่อเฒ่า ก็พบว่า พะนุมือ มีความเป็นทายาทพ่อเฒ่าสายตรงมากกว่านายประพาสจึงให้พะนุมือสืบทอดตำแหน่งพ่อเฒ่าแทน แม้ว่าจะมีอายุเพียง 9 ขวบก็ตาม

5.2 กลุ่มตระกูลพ่อเฒ่าจันดีเป็นกลุ่มซึ่งแยกมาจากกลุ่มตระกูลของพ่อเฒ่า ทางฝ่ายหญิง โดยแม่เผ่านาคาแสด (เป็นลูกพี่ลูกน้องกับพ่อเฒ่าวงศ์ ศรีวิชัย) มาแต่งงานกับพ่อเฒ่าจันดี วงศ์จันทร์ ซึ่งย้ายถิ่นฐานมาจากบ้านแม่ต๊อบ พ่อเฒ่าจันดีเป็นหัวหน้าประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนห้วยแม่หาร ซึ่งเดิมพ่อเฒ่าพะปรีเป็นผู้ทำแต่หลังจากเป็นอัมพาต จึงเสียชีวิตโดยการบักกระตุกไก่ (พิธีกรรมอย่าง

หนึ่งในการทำนายเหตุการณ์ของกะเหรี่ยง) เพื่อขอให้ผีบรรพบุรุษยินยอม หน้าที่ในการเลี้ยงผีขุนห้วยจึงตกมาเป็นของพ่อเผ่าจันดี ปัจจุบันพ่อเผ่าจันดีได้เสียชีวิตลงประมาณเดือนพฤษภาคม หลังจากที่เขาเขียนได้สัมผัสถึงขั้นตอนและพิธีการในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนห้วย เมื่อกลางเดือนเมษายนที่แล้วมา อย่างไรก็ตามก่อนเสียชีวิตพ่อเผ่าจันดีได้สั่งเสียว่า หากพ่อเผ่าตายลงขอให้นายจอหวาคา เป็นหัวหน้าผู้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนห้วยแทนตน ในปีนี้ (2535) จึงเป็นปีแรกของนายจอหวาคา ที่ทำหน้าที่หัวหน้าผู้ประกอบพิธีเลี้ยงผีขุนห้วย

5.3 กลุ่มตระกูลพ่อเผ่าก๊วย เดิมเป็นชาวบ้านบ้านแม่สะลาบ มีสายสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลุ่มตระกูลในหมู่บ้านแม่สะลาบ พ่อเผ่าก๊วยได้มาแต่งงานกับแม่เผ่าเหว่ทุ คนบ้านแม่หาร ปัจจุบันพ่อเผ่าก๊วยทำหน้าที่เป็นหัวหน้าในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าเมือง

อีก 2 ตระกูลใหญ่ คือ กลุ่มตระกูลพ่อเผ่าเจาะพอ และกลุ่มตระกูลพ่อเผ่าตุ๊โรพ ซึ่งหัวหน้าของ 2 ตระกูลเป็นคนเผ่าคนแก่ในบ้านแม่หาร และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นจึงเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านแม่หารทุกคน และทั้ง 5 กลุ่มตระกูลนี้มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ กล่าวคือ มีการแต่งงานกันระหว่างตระกูล จึงทำให้มีความสนิทชิดเชื้อกันเป็นอย่างดี มีความรู้สึกถึงพื้นที่อันเนื่องกันภายในชุมชน

นอกจากนี้ ผู้อาวุโสจากแต่ละกลุ่มตระกูลในชุมชนบ้านแม่หาร เท่าที่ได้รับทราบข้อมูลจากการแลกเปลี่ยนพูดคุยกับคนหนุ่มและจากการสังเกตด้วยตนเอง ผู้วิจัยได้พบว่า กลุ่มผู้อาวุโสจากแต่ละตระกูลในหมู่บ้านเป็นกลุ่มที่ได้รับการยอมรับจากลูกหลานในหมู่บ้านมาก และดูเหมือนว่า การให้ความเคารพนับถือผู้อาวุโสของกะเหรี่ยงบ้านแม่หารจะเป็นวัฒนธรรมชุมชนที่มีการปฏิบัติกันมาอย่างช้านาน ซึ่งปัจจุบันผู้อาวุโสของบ้านแม่หารที่มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ ผ่านการบอกเล่า หรือการประกอบพิธีกรรมที่สำคัญ ๆ ในเนื้อหาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน คือ พ่อเผ่าก๊วย ๓ แม่หาร และพ่อเผ่าตุ๊โรพ (บือพอพือ) ทั้ง 2 คนเป็นผู้ที่มีความรู้ทางด้านจารีต ประเพณีของชุมชนและมีความชำนาญในการจับลำนํ้า การทำมาหากิน ซึ่งมีการกล่าวขานถึงประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตและเป็นแบบอย่างที่ดีของคนในชุมชนตลอดมา นอกจากกลุ่มตระกูลใหญ่ๆ 5 ตระกูลที่มีบทบาทและสถานภาพทางสังคมที่เป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน แล้วยังมีกลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชนที่คอยทำหน้าที่ในการกล่อมเกลาสมาชิกในสังคมในเรื่องอื่น ๆ อีก อาทิ กลุ่มผู้นำที่เป็นทางการ หรือคณะกรรมการหมู่บ้าน อาสาพัฒนาและป้องกัน

ตนเอง (อพป.) บ้านแม่หาร เป็นกลุ่มที่ทางราชการจัดตั้งขึ้นเมื่อปี 2530 แต่ชาวบ้านเป็นผู้คัดเลือกบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งในคณะกรรมการ อพป. โดยมี นายเสถียร เพียรฉลาด เป็นผู้ใหญ่บ้าน คอยดูแลเรื่องความสงบเรียบร้อยและการปกครองในหมู่บ้าน

สำหรับการปกครองในหมู่บ้านแม่หารได้มีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 8 คุ่ม ตามสภาพการตั้งบ้านเรือน และมีการตั้งหัวหน้าคุ่ม โดยชาวบ้านแต่ละเขตเสนอชื่อให้กับผู้ใหญ่บ้าน ทำหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยของสมาชิกภายในแต่ละคุ่ม เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของผู้ใหญ่บ้าน อีกทางหนึ่ง เมื่อมีการประชุมที่ไม่ใช่เรื่องสำคัญผู้ใหญ่บ้านจะเชิญหัวหน้าคุ่มทั้ง 8 มาปรึกษาหารือเกี่ยวกับกิจการในหมู่บ้านและให้หัวหน้าของแต่ละคุ่มบ้านไปถ่ายทอดยังลูกคุ่มอีกต่อหนึ่ง หากเป็นเรื่องสำคัญผู้ใหญ่บ้านก็เรียกประชุมชาวบ้านทั้งหมดโดยใช้สถานที่ประชุมที่วัดแม่หาร เพื่อแจ้งหัวข้อประชุมที่ได้รับมอบหมายจากทางอำเภอมาอีกทอดหนึ่งให้ชาวบ้านรับทราบโดยทั่วกัน ในการแบ่งเขตการปกครองแบบคุ่มบ้านในปัจจุบันเป็นผลมาจากการจัดตั้งของหน่วยสันติมิตร ซึ่งเป็นหน่วยปฏิบัติการจิตวิทยาของชุดคุ่มครองหมู่บ้านที่ 35 (ชค.35) ตั้งในปี 2529 เป็นต้นมา

ส่วนกลุ่มผู้อาวุโสหรือกลุ่มผู้นำตามประเพณีของชุมชนบ้านแม่หาร ได้แก่ ผู้อาวุโสของกลุ่มตระกูลในชุมชน เป็นกลุ่มที่ชาวบ้านเคารพนับถือมาก เนื่องจากเป็นผู้มีอายุมากและเป็นหัวหน้าของกลุ่มตระกูลสำคัญ ๆ ในบ้านแม่หาร อีกประการหนึ่งเป็นผู้มีความรู้ในเรื่องของกฎระเบียบทางสังคม และประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ของกะเหรี่ยง ที่เคยถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตเป็นอย่างดี จึงได้รับการยกย่องหรือให้เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ก่อไร่ หัวหน้าพิธีกรรมประสภารถวิวัฒมากจึงได้รับการยกย่องให้เป็นพี่ปรึกษาของคณะกรรมการหมู่บ้าน และของชาวบ้านอื่น ๆ ในชุมชนด้วย โดยปกติคณะกรรมการหมู่บ้านมักจะต้องปรึกษากลุ่มผู้อาวุโสก่อนที่จะมีการตัดสินใจในเรื่องสำคัญ ๆ เสมอ

นอกจากนี้ในบ้านแม่หาร ยังมีกลุ่มผู้นำที่ไม่เป็นทางการ อีกกลุ่มหนึ่งคือ พระธรรมจาริก ซึ่งเป็นกลุ่มคนภายนอกที่เข้ามามีบทบาทภายในชุมชนในทางด้านการพัฒนา โดยกลุ่มนี้สามารถหาแหล่งทุนมาสนับสนุนการพัฒนาหมู่บ้าน จึงทำให้เป็นที่ยอมรับของสมาชิกในชุมชนบ้านแม่หาร

ปัจจุบันหลวงพ่อ สำเก สนิทคง อดีตผู้ใหญ่บ้านก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่กำลังพยายามสร้างการยอมรับให้เกิดขึ้นกับชาวบ้าน โดยการเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการบูรณะปรับปรุงศาลาการเปรียญหลังเดิมซึ่งชำรุดทรุดโทรม และใช้แนวทางพุทธศาสนาในการดึงพลังศรัทธาจากชุมชน

สำหรับหลวงพ่อบ้านแม่ จะมีความสัมพันธ์กับกลุ่มผู้อาวุโสของบ้านแม่หารเป็นอย่างดีอีกด้วย ซึ่งจากการสังเกตระหว่างการดำเนินการบูรณะศาลาของวัดแม่หาร กลุ่มผู้อาวุโสจะเป็นกำลังหลักในการจัดหาอาหารสำหรับชาวบ้านที่มาช่วยทำงานรวมถึงการให้คำปรึกษาหารือ เกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์ที่นำมาใช้ในการซ่อมแซมอีกด้วย

กลุ่มเหมืองฝาย เป็นองค์กรชุมชนที่มีความสำคัญในการจัดสรรและดูแลรักษาน้ำเพื่อให้เพียงพอต่อการใช้น้ำเพื่อการทำนาของชุมชนบ้านแม่หาร และชุมชนบริเวณใกล้เคียงที่รับน้ำจากแม่หารมีทั้งหมด 15 เหมืองฝาย แต่ละฝายมีการจัดตั้งองค์กร ประกอบด้วยหัวหน้าฝายและสมาชิกฝายที่อาศัยน้ำจากฝายลูกเดียวกัน ฝายที่ใหญ่ที่สุดคือ ฝาย รพช. 25 มีสมาชิก 67 ราย มีนายเชาว์ ไร่กระจ่ายทรัพย์ เป็นหัวหน้าฝาย

องค์กรเหมืองฝายมีส่วนสำคัญในการจัดการและอนุรักษ์ป่าโดยร่วมกับองค์กรชาวบ้านอีก 5 หมู่บ้านบริเวณใกล้เคียง ไม่ให้มีการตัดไม้ทำลายป่าในเขตชุมชนห้วยแม่หาร ซึ่งความคิดในการจัดการและอนุรักษ์ป่าของชุมชนนี้เกิดจากจิตสำนึกและประสบการณ์ของชุมชนเอง อย่างไรก็ตาม การจัดการและการอนุรักษ์ป่าของชุมชนแม่หาร ก็ยังไม่มีกฎเกณฑ์เป็นลายลักษณ์อักษร ชาวบ้านเพียงแต่รู้กันว่าทุกคนต้องช่วยกันดูแลรักษา ไม่ให้บุคคลภายนอกเข้ามาลักลอบตัดไม้ทำลายป่าในเขตต้นน้ำแม่หาร กลุ่มอนุรักษ์ป่าไม้ เป็นกลุ่มที่รวมตัวขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งในอดีตแกนนำของกลุ่มนี้เคยได้รับความรู้และผลกระทบในการตัดไม้ทำลายป่าของบริษัททำไม้เอกชนที่เข้ามาทำไม้ในเขตป่าใกล้กับบริเวณต้นน้ำแม่หาร จึงรวบรวมและให้ความรู้กับชาวบ้านจนก่อให้เกิดเป็นขบวนการชาวบ้าน 5 หมู่บ้าน และทำการคัดค้านการสัมปทานทำไม้ของบริษัทเอกชนที่กำลังจะเข้าไปตัดไม้ในบริเวณชุมชนห้วย ซึ่งชาวบ้านส่วนมากอาศัยน้ำจากต้นน้ำนี้ในการทำนา จนรัฐบาลได้ประกาศยกเลิกสัมปทานและปิดป่าในที่สุดเมื่อปี 2530 ต่อมาในปี 2534 โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการป่าชุมชนภาคเหนือ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เข้าทำการสำรวจและคัดเลือกหมู่บ้านแม่หารเป็นหมู่บ้านในการทำการวิจัยเรื่องป่าชุมชน โดยมีกิจกรรมในการให้ความรู้และการทัศนศึกษาดูงาน จากนั้นทางแกนนำของกลุ่มจึงได้มีการประชุมตกลงจัดตั้งเป็นคณะกรรมการป่าชุมชนของหมู่บ้าน เพื่อทำหน้าที่ในการดูแลรักษาและป้องกันการตัดไม้ทำลายป่าในบริเวณป่าชุมชนห้วยแม่หาร โดยทำการตั้งกฎเกณฑ์เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งนับได้ว่ากลุ่มนี้มีความสำคัญเป็นอย่างมากในการจัดการเรื่องทรัพยากรป่าไม้ของบ้านแม่หาร แต่อย่างไรก็ตาม กลุ่มคนจนที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองก็ได้รับ

ความเดือดร้อนจากการป้องกันรักษาป่าของคณะกรรมการป่าชุมชนชุดนี้ ซึ่งยังไม่ได้รับการรับรอง
สิทธิอันชอบธรรมในทางกฎหมายจนกระทั่งปัจจุบัน

สำหรับโครงสร้างทางสังคมของบ้านแม่หาร สามารถแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และ
บทบาทหน้าที่ของผู้ในกลุ่มตระกูลและผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการได้โดยผู้วิจัยได้นำเสนอ
ในรูปแผนผังดังนี้

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved

แผนผังที่ 3 โครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านมหาสาร

1. ระดับจิตวิญญาณ

ผู้อาวุโสทำหน้าที่

ตัวแทนประกอบพิธีกรรม

2. ระดับชุมชนผู้อาวุโสแต่ละ

กลุ่มตระกูลทำหน้าที่

คอยใช้คำปรึกษา

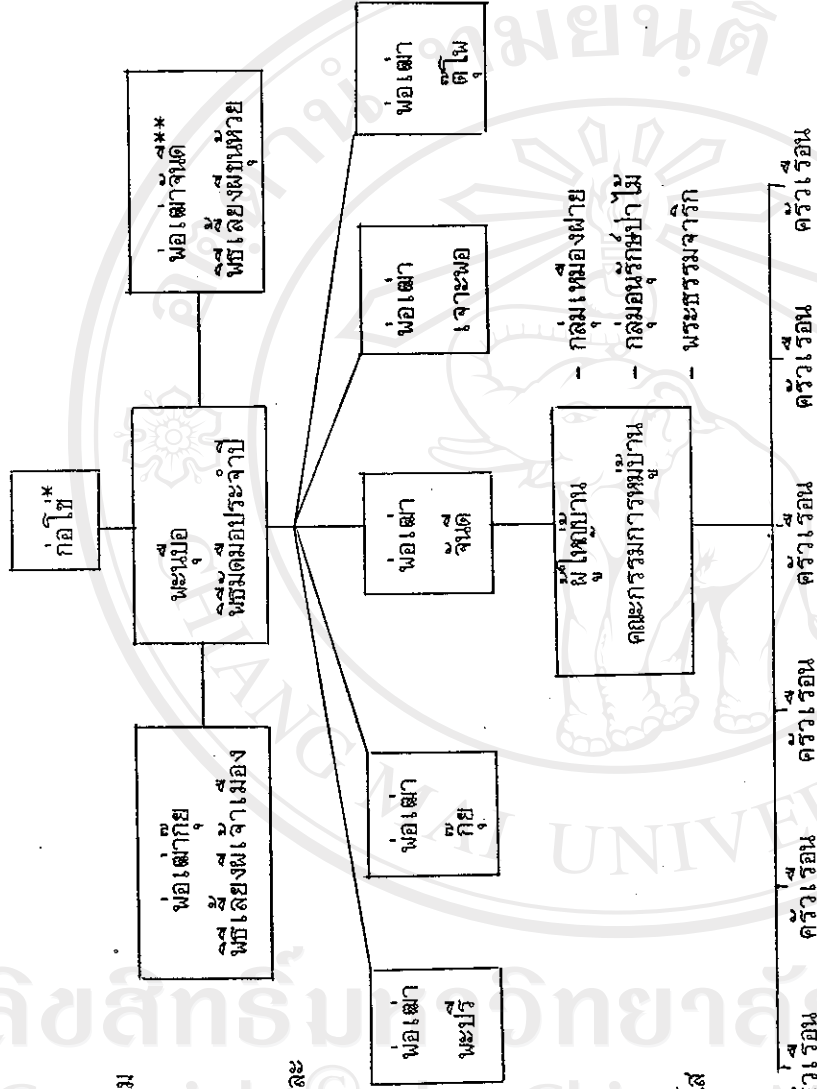
กับคณะกรรมการ

2. ระดับครัวเรือนผู้อาวุโส

ทำหน้าที่เป็น

แบบอย่างและ

สั่งสอนลูกหลาน

* กบฏโคตรโคตร พ่อเล่งผเจ้าเมือง เสียชีวิตลงปัจจุบันนี้ ๑ ซึ่งอายุ ๑ ขวบสืบทอดหน้าที่กบฏโคตร

** พ่อเล่งผเจ้าเมือง ปัจจุบันเสียชีวิตแล้วแต่ยังมีคณะกรรมการตั้งนายจ้อยหว่าน ทำหน้าที่แทน

ความล้มเหลวนี้ มีทั้ง 3 ระดับของการเชื่อมโยงกันอย่างไม่ดีซึ่งขัดขวางทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรม

จากโครงสร้างทางสังคมภายในชุมชนที่มีความเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายผ่านทาง การแต่งงาน จนกลายเป็นความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน ทำให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนม ความ สัมผัสความสามัคคีช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชนรวมถึงความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นในบริเวณใกล้เคียง ประเด็นสำคัญที่ส่งผลทำให้ชุมชนบ้านแม่หารยังคงดำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเพณีแต่ดั้งเดิมอยู่ ได้ ก็เนื่องจากผู้นำทางพิธีกรรม (ก๋อโซ่) หรือผู้นำชุมชนตามประเพณี การประกอบพิธีกรรมสำคัญ เช่น การมัดมือปีไหม การเลี้ยงผีขุนห้วย ฯลฯ จึงเปรียบเสมือนเป็นกลไกทางสังคมที่ส่งเสริมให้ สมาชิกของชุมชนมีการกระทำร่วมกัน ยกตัวอย่างเช่น ในการทำการผลิต ชาวบ้านมีการแลกเปลี่ยน แรงงานซึ่งกันและกันในทุกๆ เครือญาติเดียวกัน การพบปะแลกเปลี่ยนกันระหว่างการทำงานก่อให้เกิด การเรียนรู้ระหว่างคนรุ่นพ่อรุ่นแม่และคนรุ่นลูกหลาน คนเฒ่าคนแก่คอยบอกคอยสอนถึงขั้นตอนและ วิธีการที่ถูกต้องและได้ผลดีในการทำการผลิต

ในการประกอบพิธีกรรม สมาชิกของกลุ่มตระกูลหรือสมาชิกภายในชุมชนให้บทบาท ในการนำพิธีแก่ผู้อาวุโส ซึ่งได้รับการคัดเลือกจากบรรพบุรุษโดยผ่านการสืบสายเลือด ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ อาวุโสได้ถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์ส่วนตัวในการดำเนินชีวิต การทำมาหากิน ตลอดจนการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติ และเสริมสร้างจิตสำนึกอันดีงามแก่คนรุ่นหลังของชุมชนสืบต่อไป บทบาท และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางผู้นำอาวุโสได้พยายามเชื่อมประสานจิตใจของคนภายในชุมชนจึง เป็นการ สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของโครงสร้างทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น พร้อมทั้งจะ แสดงพลังและความสามารถในการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยชุมชนได้

คุณค่าทางจริยธรรมถูกนำมาใช้ในการดำเนินการผลิตและการใช้ทรัพยากร เพื่อ ก่อให้เกิดความเสมอภาคกันบนพื้นฐานของความเป็นพี่น้องซึ่งกันและกัน คนมีควรที่จะต้องแบ่งปันให้ คนไม่มี พี่ช่วยเหลือน้อง น้องช่วยพี่ คนหนุ่มสาวเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนเฒ่าคนแก่ เหล่านี้เป็นคุณค่าความ ดีงามที่ถูกปลูกฝังลงในสำนึกของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่หารจนกระทั่งทุกวันนี้ แต่เมื่อมีการ เปลี่ยนแปลงจากภายนอกเข้ามากระทบต่อวิถีชีวิตและการผลิตของชุมชน แน่นนอนย่อมกระทบต่อการ ใช้ ทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นการกล่อมเกลางานสังคมของชุมชนแม่หารจึงต้องปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา ซึ่งรายละเอียดจะกล่าวในบทต่อไป